

Vladimir MARKO

Da li su psihološki entiteti istorijski entiteti?

Naslov rada¹ je pomalo zavodljiv u odnosu na moju osnovnu nameru. Ona sadrži pokušaj da se psihološki entiteti, u širokom spektru koji je njima obuhvaćen (od kognitivnih stanja do ljudskih radnji), predstave kao mogući sadržaj narativnog ili istorijskog objašnjenja.

Želeo sam da vam se obratim rečima kojima ću izneti stanovište koje lično ne branim i iza kojega ne stojim. Zbog toga vas molim da mi oprostite zbog eventualnih propusta ili nedoslednosti koje, zbog naših zajedničkih temeljnih polazišta pa samim tim i predrasuda, neću uspeti da izbegnem u potpunosti. Želja da među nas na trenutak uvedem protivnika leži u pretpostavci da ćemo veliki deo naših razgovora provesti u pretresanju stvari oko kojih se u osnovi, ili barem velikim delom, ipak slažemo. Povremeno iskoračivanje u suprotne koncepcije ponekad može biti plodno i ne mora biti sasvim nezanimljivo. Na kraju krajeva, ono može samo ići na ruku dodatnom i čvršćem uspostavljanju onih temeljnih tvrdnji koje inače zagovaramo. U tom smislu, dozvolite mi da na sebe preuzmem ulogu da zastupam prava našeg neistomišljenika, i to - neistomišljenika iz osnove. U kojoj meri ovaj korak može biti koristan, zavisice od toga koliko smo u stanju da se prepustimo razvijanju argumentacije koju neguju naši neistomišljenici. Zbog toga ću ovu avanturu započeti sledećom neprivačnom tvrdnjom.

Koliko god da razvijemo naše mehanizme koji čine plodnim kognitivni pristup u psihologiji, to još ne znači da narativni pristup treba da odustane od svojih zalaganja, niti to znači da je u bilo kojoj meri poražen. Bogatstvo naših dostignuća i njihova uverljivost takode idu na ruku i našem ovde zamišljenom suparniku.

Odbrana nerativističkog pristupa pokušaj je koji nije ni redak ni neuobičajen. U okviru filozofske psihologije postoje mnoga mesta koja idu u prilog ovoj mogućnosti, tim pre, što se na ovaj oblik objašnjenja gotovo tradicionalno pozivaju filozofi koji se bave objašnjenjem u humanoj istoriji. I pored različitih, često i međusobno isključivih modusa koje ovaj oblik objašnjenja u okviru te discipline ima, pridržavaću se uglavnom onih shvatanja koja razmatraju kriterijume koji bi ovaj oblik objašnjenja učinili naučno prihvatljivim, i zalažu se za takve kriterijume.

Jedan od osnovnih motiva za priklanjanjem "narativnom", odnosno istorijskom, objašnjenju jeste nezadovoljstvo predloženim Hempel-Popperovim objašnjenjem putem obuhvatnih zakona. Ovaj model zapravo je prvobitno i predložen imajući u vidu pre svega humanu istoriju. On je trebalo da pruži mogućnost za jedinstvene kriterijume vrednovanja naučne prihvatljivosti kako objašnjenja tako i naučnih teorija kojima su obuhvaćena. Njegov se ishod nazirao u objedinjavanju različitih disciplina pod jedinstvena metodološka načela.

Početna je tačka ovoga polazišta bilo shvatanje da postoje sasvim izvesne uočljive pravilnosti koje su prostorno-vremenski neograničene i da je cilj naučnih teorija upravo obrazovanje opštih stavova čiji sadržaj bi trebalo da ove pravilnosti obuhvate. Opšti stavovi bi predstavljali posrednika u objašnjenju pojedinačnih događaja što bi trebalo da predstavlja

rezultat zaključivanja. Logička struktura ovog izvođenja putem opštih stavova i istinitih deskripcija pojedinačnih događaja čuvala bi pouzdanost objašnjenja i osnovanost argumenta.

Sumnja u pouzdanost ovoga stanovišta sledila je vrlo brzo (Dray, 1957; Gardiner, 1952). Mnoge nauke ne mogu da izađu u susret ovakvim zahtevima. Čak i u slučajevima u kojima je njegova primena načelno moguća, rezultati deluju obeshrabrujuće. U oblasti mnogih naučnih disciplina on deluje gotovo beskorisno - počevši od humane istorije i arheologije, preko paleontologije, geologije, biologije, ekonomije i drugih. Zakoni prirode sadržani u opštim stavovima obuhvataju neograničene prostorno-vremenske pravilnosti. Ova neograničenost je zamišljena tako da važi i za *bilo koju* klasu entiteta koja je obuhvaćena zakonom. Primerci prirodnih vrsta predstavljaju instancijaciju ovih pravilnosti datu u okvirima važenja zakona. Pokazuje se, međutim, da navedene naučne discipline izbegavaju da prihvate ova načela kao svoja.

Jedan od osnovnih razloga ovoga izbegavanja jeste *zanemarljiva eksplanatorna moć* koju pruža dosledno rukovođenje prema ovim načelima. Drugi razlog predstavlja shvatanje da ova načela *nisu odgovarajuća* za gore navedene nauke.

Dosledno sprovođenje ovih načela predstavlja ograničenje kada je u pitanju individuacija prirodnih vrsta, što ujedno ima za posledicu i to da mnoge od tih nauka zapravo u tom slučaju moraju da žrtvuju svoje predmete. Postoji cela klasa prirodnih fenomena koja je, prema tim zahtevima, nedostupna objašnjenju i na koje nije moguće primeniti ovako zamišljene kriterijume prirodnih zakona. Fenomeni na koje ovaj model nije primenljiv zahtevaju, ili bolje rečeno iziskuju, obrazovanje jedinstvenog i koliko je to moguće pouzdanog mehanizma objašnjavanja, a koji je odgovarajući, zadovoljavajući i srodan u odnosu na jedinstvenu prirodu predmeta pomenutih disciplina.

Veliki broj entiteta predstavlja prirodne vrste i pored toga što za njih ne važi uslov prostorno-vremenske neograničenosti. Takvi entiteti jesu oni koje individuiramo na osnovu njihovog *lokalizovanja u prostoru i vremenu*. Oni tokom svojega postojanja ili razvoja ne gube unutrašnju koheziju i pored toga što se njihovi gradivni delovi tokom jedinstvenog procesa preobražavaju ili u potpunosti gube. Njihov razvoj ne podleže uvek međusobno istovetnim pravilnostima, kao što ni njihova trenutna stanja na različitim nivoima razvoja ne predstavljaju skup suštinskih (ili bitnih) svojstava.

Već ovo je svakako dovoljno da se uvidi da to onemogućuje da ih individuiramo kao prirodne vrste na ovaj način na koji je to moguće u prirodnim naukama koje se bave takvim entitetima, kao što su npr. "zlato" ili "voda". Ovi poslednji ne gube svoja suštinska svojstva, a važenje njihovih određenja prostire se bez ikakvih ograničenja. Za razliku od njih, entitete koji su lokalizovani u vremenu i prostoru treba shvatiti kao *istorijske entitete*. Na njih se ne prostiru opšti zakoni, jer tako shvaćeni, oni su pojedinačni.

U skladu sa ovim određenjem, istorijskim naukama odgovarajuća objašnjenja bila bi narativna (istorijska) objašnjenja koja istorijskim isečcima pristupaju kao delovima istorijskih (odnosno vremenskih) procesa, ili bolje rečeno, rodoslova.

Jedan od osnovnih problema u organizaciji istorijskih narativa (ili objašnjenja) sadržan je u sledećim pitanjima. Ako istorijski entiteti doživljavaju transformacije koje onemogućuju da ih registrujemo putem suštinskih svojstava, ili kao primerke koje možemo podvesti pod suštinska svojstva, ili prirodne zakone, kako onda možemo lokalizovati istorijski entitet? Na koji način zapravo zahvatamo i određujemo njegove granice: početak i kraj, sastavne delove, prirodu procesa u kojima učestvuju, a koji su odlučujući i od značaja za njegovo specifično postojanje?

Odgovor je najčešće sledeći. Istorijske entitete raspoznavamo i izolujemo tako što ih razabiremo kao delove *jedinstvenog, kontinuiranog* i unutar sebe *kohezivnog* procesa čiji razvoj

pruža njegov sadržaj i njegove granice. Na taj način *središnji subjekt* nekog istorijskog objašnjenja imao bi strukturu koja bi predstavljala rezultat koji smo dobili na osnovu istorijske *rekonstrukcije* nekog entiteta a koja je vođena prethodnim načelima. Dakle, istorijska rekonstrukcija bi trebalo da sadrži sve one elemente i veze koji bi istorijski entitet predstavili kao jedinstven, kontinuiran i kohezivan proces.

To znači da individuacija istorijskog entiteta neće biti potpuna, odnosno dovoljna, ako navedemo samo svojstva njegovog trenutnog stanja. On svoje pravo značenje i dostupnost objašnjenju ima tek ukoliko je raspoznat kao unutar sebe zavisna i određena celina. Ovako shvaćena istorijska objašnjenja trebalo bi da predstave istorijske entitete kao rezultat rekonstrukcije prema *genealogičkim vezama* među elementima koje kao celinu određuje središnji subjekt koji usmerava rekonstrukciju. Ove genealoške veze moguće je raspoznati u mnogim istorijskim disciplinama kao relacije koje su sadržane u terminima dispozicija ili funkcija.

Karakterističan primer koji u biologiji predstavlja obrazac istorijskog entiteta jeste pojam *organizma*. U humanoj istoriji opis Napoleonove karijere mogao bi biti uzet kao tipičan primer istorijskog narativa. Biološke vrste poput *homo sapiensa* ili paleolita u geologiji, kraha njujorške berze 70-tih u ekonomiji, Francuske revolucije u humanoj istoriji, takode su primeri entiteta za koje bi se moglo smatrati da im odgovara objašnjenje posredstvom istorijskih narativa. U ovom nizu nije moguće izostaviti ni psihologiju (za sada samo "tradicionalno shvaćenu) kao ni objašnjenje ljudskog ponašanja.

Kategorije (pučke) psihologije često su predstavljene kao odgovarajuće kategorijama koje su najbolje objašnjene terminima evolutivne teorije (*Millikan*, 1986). Takode ne treba gubiti iz vida da nisu retke ni sugestije "da samo... individualistički način interpretacije pripisanih intencionalnih stanja ne objašnjava ponašanje nomološki" (*Burge*, 1986), a ova rezerva nagoveštava upravo prostor za čitav niz disciplina koje otvoreno zagovaraju ili barem implicitno sugerišu pravljenje metodološke razlike među naučnim disciplinama ili čak novu poddelu među naukama. Sa jedne strane stoje discipline (ili nauke) koje relevanciju objašnjenja pronalaze u *nomološkoj sferi*, sa druge, one discipline (ili nauke) čija priroda predmeta iziskuje pridržavanje metoda *genealoških rekonstrukcija*. Ovaj metodološki pluralizam ne samo da se često predstavlja kao neophodan već se i obrazlaže kao specifičan način mišljenja kada su u pitanju nauke kao npr. biologija [jedan od karakterističnih primera svakako je *Mayr* (1959) koji smatra da je u razabiranju odlika bioloških kategorija neophodno početi od tzv. populacionog mišljenja (population thinking), jer su biološke kategorije nesvodive na nomološki način razmišljanja].

Zahtevi nomološkog modela parališu donekle istorijske discipline. Mogu se navesti dva osnovna razloga koja predstavljaju motive za okretanje ka narativnom pristupu. To su, pre svega: a) *nemogućnost* da se obrazuju i formulišu zakoni koji bi bili primenljivi i koji bi važili za izvesne vrste pojava (nazovimo ga razlogom koji se odnosi na složenost fenomena), i/ili b) *indiferentnost* prema zakonima kojima fenomeni mogu biti obuhvaćeni, odnosno sagledani, ali koji ne pružaju prave odgovore na naše zahteve za objašnjenjem njihove prirode.

Psihologija kao istorijska nauka

Da li misli možemo objasniti bez zakona? Da li su kognitivna stanja, reprezentacije, različiti mentalni procesi, entiteti koje možemo uporediti sa biološkim kategorijama? Nije li i psihologija zapravo poseban segment biologije koji obuhvata *homo sapiensa*? Možemo li i misli razvrstavati na način na koji razvrstavamo leptirove u zbirci?

Intencionalni pristup psihologiji jeste tačka oko koje vlada saglasnost, barem u velikoj meri, kako psihološke prakse tako i teorijske tradicije u psihologiji. Svođenje događaja u kojima učestvuju pojedinci na predmet zahteva za opštim zakonima najčešće deluje odbojno zbog toga što se složenost ljudskog ponašanja svodi ili na truizme, ili na deskripcije kretanja ili fiziologije. Sve ono što bismo nazvali mentalnom ili duhovnom sferom razlaže se u fizikalni opis čija objašnjenja u terminima prirodnog kauzaliteta deluju kao nedostupna i teško ostvarljiva.

"Nomološka nesvodivost psihološkog znači da se od društvenih (pre bih dodao istorijskih, primedba V.M.) nauka ne može očekivati da se razviju na načine koji bi bili nalik na fizikalne nauke, niti možemo očekivati da ćemo ikada objasniti ili predvideti ljudsko ponašanje sa onom tačnošću koja je načelno moguća kod fizikalnih pojava" (Davidson, 1974; p. 230). U tom smislu objašnjenje putem želja, verovanja ili opisa radnji, s jedne strane, odupire se uključivanju u zatvoreni deterministički sistem jer nismo u stanju da otkrijemo uzročne psihofizičke zakone, dok sa druge strane, pripisivanjem delatniku nekog verovanja, želje, cilja, vrednovanja, namere ili značenja koja pripisuje relevantnim stavkama u odlučivanju za neku radnju, mi se pozivamo na nešto što nema ekvivalente u fizici.

Objašnjenje neke radnje često je, u svetlu prethodno navedenog pristupa, *zadovoljeno* i putem proširenog opisa radnje. Ovakva vrsta objašnjenja ne govori o tome da se u potpunosti napušta pojam uzročnosti već da, kada se govori o uzrocima odnosno posledicama, ovi pojmovi najčešće nemaju referenciju na instancijacije zakona. Ovi pojmovi samo pomažu dovodenju u lanac veza onih relevantnih elemenata koji su obuhvaćeni opisom date radnje, tj. središnjim subjektom neke rekonstrukcije narativnog objašnjenja. Uzročne veze među elementima zavisice od toga kako smo opisali neki događaj i njihova priroda će biti lingvistički predodređena već samim tim opisom. Za neki određeni slučaj uzročni izraz "događaj A je uzrokovao događaj B" ne tvrdi samo to da u ovom slučaju imamo važenje uzročnog zakona koji dovodi u vezu događaje vrste A sa događajima vrste B. Njegovo značenje može biti protumačeno i tako da *pod ovim opisom* se tvrdi prisustvo uzročne veze, i to takve koja je opisana u nekoj određenoj lingvističkoj formi.

Razlike među opisima iste radnje kao i različite lingvističke forme u kojima se oni iznose predstavljaju i *praktičnu* zavisnost objašnjenja od dostupnih podataka o događajima koji su aktuelno sadržani u celini koja sadrži opis neke radnje. Takođe, i sam pristup nekoj radnji ili priroda zahteva za objašnjenjem podjednako predodređuje prirodu njenog opisa.

Intencionalni pristup objašnjenju treba da pretpostavi i to da se uvećavanjem raspoloživih obaveštenja o nekoj radnji u terminima želja, verovanja, namera, cilja... itd., stalno, ne samo proširuje, već i revidira naš opis te radnje. Mogućnost postojanja različitih aspekata opisa, kao i njegovog stalnog proširivanja i revidiranja, leži na pretpostavci da želje i verovanja ne moraju biti uzročni činioци u delovanju uzeti sami za sebe i izolovano, već su u bitnoj zavisnosti i od drugih mentalnih stanja, odnosno drugih želja i verovanja. Ova pretpostavka ukazuje na *holistički* karakter psihološkog objašnjenja.

Holistički karakter psihološkog objašnjenja tada ga nesumnjivo približava istorijskom modelu objašnjenja putem genealoške rekonstrukcije. Želje, namere i verovanja koja određuje neku radnju i ponašanje predstavljaju sadržaj nekog opisanog događaja čiji elementi dobijaju smisao tek u rekonstruisanoj jedinstvenoj celini (po kriterijumima *jedinstva*, *kontinuiteta* i *kohezivnosti*) koju radnja predstavlja.

Pozivanje na razloge i njihovu racionalnost predstavlja samo surogat nomičke uzročnosti koji pruža osnovu za građenje veza među elementima čiji opisi ulaze u objašnjenje neke radnje, a koja, uzeta sama za sebe, zadržava dosledno pravu prirodu istorijskog entiteta.

Razlozi se mogu predstaviti kao uzroci, ali isto tako mogu biti obuhvaćeni i kao deo lanca genealoških veza.

Kada bismo i prihvatili načelo racionalnosti kao pretpostavku koja navodi na obrasce tipičnog ili racionalnog ponašanja (u određenim okolnostima, pri prisustvu određenih želja i namera...), tada bismo takođe imali primer istorijskog objašnjenja, jer se i dalje radi o istorijskom entitetu. Narativist bi i dalje bio u prilici da tvrdi da se ni u jednom slučaju radnje ne radi o pukom ponavljanju radnje prema prirodnim ili opštim zakonima, čak i da se radi o dva istovetna slučaja ili slučaja koji se mogu na bilo koji način - u većem ili manjem delu - uporediti na osnovu nekih svojstava, ali ne i u celini, jer se radi o različitim perspektivama njihove lokalizacije. Ponavljanje neke Napoleonove radnje bi bilo samo oponašanje, jer te dve radnje imaju različito *rodoslovno poreklo*. Slično, možda čak i transparentnije, rekao bi i biolog narativist: različita filogenetska drveća, na primer, mogu imati iste isečke, ali oni taksonomski pripadaju drugim vrstama i potpadaju pod delove različitih opisa (najčešći primeri su virusi stvoreni veštačkim putem koji potpadaju pod različita taksonomska određenja).

Racionalnost je isprva uvedena kao pretpostavka kako bismo očuvali i zadržali uzročnost u objašnjenju. Radnja je racionalna ako sadrži određene elemente u opisu koji su za tu radnju svojstveni. Ujedno, racionalnošću opravdavamo razloge zbog kojih pripisujemo određena mentalna stanja nekom subjektu.

Takođe se smatra da je racionalnost ono što na nivou površinskih termina (tj. termina koj su obuhvaćeni pučkim teorijama) omogućuje predvidljivost radnji (a u isto vreme i potvrđuje racionalnost, ili barem njeno pretpostavljanje, kao i prisustvo određenih želja/namera samim tim što omogućuje pouzdanost njihove individuacije) (setimo se, na primer, *Wigginsa*, 1973).

Isključivost zalaganja na racionalnosti, pored toga što u izvesnoj meri može unaprediti objašnjenje neke radnje, ipak ostavlja probleme otvorenim. Na ovom mestu uvek se stavlja prigovor koji se odnosi na slučajeve iracionalnih, brzopetih, "protiv-racionalnih", nehlotičnih, itd., radnji. Pored navedenih, moramo priznati da postoji čitav spektar, više ili manje razboritih ili odgovarajućih, radnji koje nisu podjednako racionalne, pogotovo kada je u pitanju različiti stepen saznanja ili uvida u okolnosti u kojima se radnja vrši.

Narativni psiholog ne mora biti opterećen ovim primedbama zbog toga što u takvim slučajevima on može da se poziva na različite biografske stavke (ili "zdravstveni karton") koje sadrže predistoriju učesnikove radnje (ili njegove mentalne devijacije).

Ovakvom shvatanju narativista u prilog idu i skori radovi *van Fraassena* (1980), *Garfinkela* (1981) i *Achinsteinina* (1983) koji utvrđuju objašnjenje kao adekvatan odgovor na pitanje koje je obrazovano kao "zašto"-pitanje. Sam *van Fraassen* ga predstavlja kao "novu vrstu objašnjenja" u kojoj objašnjenje ne treba poistovećivati ni sa propozicijom, niti sa argumentom (!) u Hempel-Popperovom smislu, niti sa opisom koji sadrži određeni niz propozicija. Objašnjenje bi se sastojalo u odgovoru na pitanje koje mora biti tako obrazovano da ukazuje na srodne činioce koji su određeni izvesnim kontekstom. Ono nije formalna relacija između *explanansa* i *explananduma*, već je pre svega određeno kontingentnim, empirijskim činjenicama nekog određenog konteksta [ili kako bi narativist rekao, središnjeg (ili istorijskog) subjekta].

Struktura ovoga objašnjenja može se predstaviti sledećim parametrima:

1. *kontrastna klasa* - prosto "zašto"-pitanje može biti dvosmisleno, pa nam ovaj parametar omogućuje da eliminišemo sporedne namere u pitanju da bismo odredili njegov pravi smisao (odnosno središnji subjekat pitanja, u smislu narativnog objašnjenja):

2. *relevantna vrsta odgovora* - nakon što je data kontrastna klasa, odgovor se još može razlikovati po onome što je uzeto kao relevantno za sam odgovor;

3. teorija na kojoj se temelji - pitanja sa različitim *prethodnim pretpostavkama* zahtevaju različite odgovore. Na primer, ukoliko tragamo za neposrednim uzročnikom smrti neke osobe X, biće dati i različiti odgovori s obzirom na različite teorije o relevantnim uzročnim procesima.

Do sada smo se bavili u najvećoj meri površinskim teorijama. To ne znači da zahtevi za objašnjenjem koji su izloženi nisu zadovoljavajući i za termine koji se odnose na fenomene koji se odvijaju na "većoj dubini". Narativnom pristupu objašnjenju uvek vrebaju pritaženi neprijatelj čije oružje je supervenijencija.

Podsetimo se na ovome mestu *Stichove* primedbe da neindividualistička objašnjenja (a takva srećemo i u psihologiji i u biologiji) "nisu dosledno supervenijentna na svoju podložnu fizičku građu" (1978). Pojmovi za vrste u tim naukama pretpostavljaju metode individuacije koji bitno upućuju na okolinu instanci ovih vrsta. Okolina koja određuje ove vrste najčešće se individuira istorijski, tj. prostorno-vremenskom lokalizacijom.

Dodao bih i to da je nedovoljno pomisliti samo na topološku okolinu, koja se sastoji od zavisnih tačaka koje određuju neki pojam (da kažemo) "van njega samog" ili, gde je, barem delimično, njegovo značenje i sadržaj dostupan relacijskim putem preko drugih sadržaja, odnosno značenja. Treba imati u vidu i "vremensku okolinu" koja ne mora da obuhvata elemente koji izlaze "van samog pojma". Ako bismo uzeli neki presek geoloških slojeva i želeli da objasnimo neki pojedinačni sloj među njima, svakako da bismo mogli upotrebiti određene fizičke zakone koji bi nam bili i neophodni da bismo taj sloj objasnili. Na sličan način postupamo i u psihologiji kada, na primer, objašnjavamo neku mentalnu bolest kao što je shizofrenija. Međutim, veliko je pitanje da li u individuaciji nekog geološkog sloja ili shizofrenije koristimo opštosti bez prostorno-vremenskih restrikcija. U ovim slučajevima ne mora biti relevantno da li je moguće, na osnovu fizičke obaveštenosti o prirodi pojave, reprodukovati određene isečke koji bi bili istovetni onima koje označavamo terminima paleolit ili shizofrenija. (Mada dijagnostički rečnik medicine sve više postaje sastavni deo upotrebe kod kompjuterskih dijagnostičara. Ipak, moram priznati da mi je još uvek teško da zamislim da ćemo od istih virusa ili oboljenja i mi i kompjuteri biti lečeni i istim medikamentima.)

Svakako da se mora priznati da bi mnoge nauke izgubile razlog za svoje postojanje kada bi redukovale objašnjenja fenomena koje obuhvataju samo na individuacije koje nisu zavisne od prostorno-vremenskih ograničenja. A mi bismo opet bili uskraćeni za odgovore koje nam te nauke pružaju u slučaju mnogih značajnih pitanja.

Vrednovanje objašnjenja koje ima narativnu strukturu imaće ne samo pragmatsko već i filozofsko opravdanje. Individuacija koja referira na izvestan oblik postojanja koji je "vremenski opisan" sigurno da dovodi u pitanje nomološki model objašnjenja. Predmeti našeg saznanja, kao i naše znanje o njima, nesumnjivo je da će izazivati nelagodnost kada god smo u prilici da se odlučujemo oko toga koji pristup izabrati u tumačenju sadržaja naših mentalnih događaja.

Naša dilema izgleda da je zavodljiva. Mogućnost dvojakog pristupa nas može razočarati samo onda kada smo prisiljeni da presuđujemo u korist isključivo jednog pristupa. Ako, na primer, pokušamo da kosmogoniju, paleontologiju, teoriju evolucije, geologiju, ili neke druge "vremenske discipline", uporedimo ili zamislimo tokom usvajanja našeg znanja o njihovim predmetima, ili ih čak zamislimo kao mentalne događaje inskribirane u sećanju nekog duha (npr. božanskog), da li bismo u tom slučaju bili spremni da odrekemo značenje takvim entitetima kao što su filogenetska drveta, ili takvim isečcima ili slojevima razvoja kao što su paleolit ili *homo-australopitecus*. Pri tome, naravno, treba imati u vidu da smo ih ovde pokušali zamisliti kao "reprezentacije u božanskom duhu". Možemo li, dakle, po analogiji, zamisliti i sopstvena kognitivna stanja kao entitete čija je priroda istorijska? Nisu li delovi

našeg znanja na istovetan način genealoški usvojeni i pohranjeni u memoriji iz koje ih takode genealoški prizivamo?

Primedba da naši mentalni događaji, mentalne radnje čiji su sadržaji različite reprezentacije, mogu biti individuירani nezavisno od "okoline" ili geneze, s obzirom na činjenicu da se podjednako tačnošću možemo uvek putem komputacije da prizovemo iz memorije pojmove sa istim svojstvima, obično je najzahvalniji prigovor narativističkom pristupu. Misli, dakle, nisu "organizmi". Da je reč o pretresanju istorijskim putem, algoritam bi morao biti prelistan iz početka, "u svojoj genealoškoj celini", tj. sa svim svojim relacijsko-zavisnim sadržajem. Kada smo već usvojili neko znanje, više nije reč o tome kako smo ga usvojili. Mi jednostavno posedujemo to znanje - "imamo" taj podatak. Mi ga prizivamo bez obzira na njegovu genezu. Barem on tako, na prvi pogled, izgleda - nezavistan i samostalan. Kao da istorijski "repovi" u trenutku njegovog usvajanja nestaju.

Ali izgleda da se misli mogu posmatrati i mimo nomološkog pristupa. Kada treba revidirati neki pojam iz sećanja, dolazi do reorganizacije i nadopunjavanja ne samo fiksnog pojma (ili reprezentacije) već i korekcije načina na koji je taj pojam usvojen. Upravo ovaj istorijski pristup pravi razliku između dvojnika koji poseduju isto znanje na osnovu različitih iskustava. "Duplikat" nečije svesti, koji ima "isti" sadržaj uvek će se razlikovati od originala na osnovu razlike u njihovim privatnim istorijama: sadržaj koji zajednički poseduju predstavlja predmet različitih genealoških celina, pa se stoga i individuacija njihovih reprezentacija može razlikovati. Istovetnost u njihovim reprezentacijama bi trebala biti shvaćena kao doslednost u preslikavanju elemenata jedne unutar sebe koherentne klase elemenata na drugu, takode unutar sebe zavisnu, klasu elemenata. Inače, u suprotnom, bili bismo prisiljeni da tvrdimo da funkcionisanje svakog kompjutera (ili svesti), da bi obradilo neki podatak, mora to učiniti i na isti način.

Ne smatram da je ovo moje izlaganje potpuno, kao što ne smatram da se razvijanju ove koncepcije nije moglo prići i sa neke druge strane. Za kraj (kao povod koji bi na izazovnij način mogao da unapredi pretresanje osnova koncepcije kognitivne psihologije oko kojih među nama u velikoj meri postoji saglasnost) pokušao bih da skiciram globalan portret narativiste.

a) Misli, odnosno kognitivna stanja, kao i ostali entiteti kognitivne psihologije mogu biti posmatrani, odnosno opisani i objašnjeni kao istorijski entiteti bez obzira da li će nam u njihovoj individuaciji biti od pomoći saznanja koja sadrže prirodne zakone i opšte stavove. Oni su svakako od pomoći, kako bi narativist rekao, u učvršćivanju genealoških veza nekog središnjeg subjekta istorijske rekonstrukcije (kakav može obuhvatiti, recimo, neku misao ili reprezentacije). Termini ("dubljih") teorija samo predodređuju kontekst rekonstrukcije. Teorijski nivo i domen rekonstrukcije uslovljen je, na kraju krajeva, relevantnim zahtevom za objašnjenjem i isto tako relevantnom klasom koja u objašnjenju učestvuje. To znači da

b) i "pučka" psihologija, kao teorija koja sadrži termine "višeg", odnosno, "površinskog" nivoa, takode obuhvata kao svoj predmet istorijske entitete i takode je u istom smislu istorijski predodređena za objašnjenja putem genealoških rekonstrukcija.

c) Za a) i b) možemo da zahvalimo, dakle, prirodi, kako objašnjenjima, tako i deskripcijama koje se drže kriterijuma prostorno-vremenskih restrikcija. Izbor ovoga oblika objašnjenja nije slučajna. Posmatranje psihologije kao dela biologije, odnosno teorije evolucije, podupire činjenica da znanje evoluira i da nije fiksiran pojam. Isto tako menjaju se dispozicije za usvajanje znanja. (Tržište izbacuje kompjutere novijih generacija koji su sve sposobniji.)

d) I za kraj, stvar koju narativist retko ispoveda, ali koja predstavlja njegovu malu tajnu koju čuva za poslednju ispovest. A to je uzdržanost prema važanju prirodnih zakona kao opštih stavova. Mada retko nagoveštava ovo svoje stanovište, ono se tu i tamo može nazreti. Religiozni sadržaj narativističkog verovanja ukazuje na to da, iz razloga koji potiču iz njemu srodne discipline, kosmologije, uvek treba biti oprezan prema tvrdnjama da su prirodni zakoni nepromenljivi, kao i da ima entiteta čiji opis bi vanvremeno mogao da ukazuje na neku fizikalnu instancu. Da ne govorimo o tome da je time možda hteo da kaže i da se objašnjenje fizikalnih instanci (bez obzira da li su u našoj svesti ili u "božanskom duhu" /kako smo ga prethodno odredili/) sastoji od istorijskih rekonstrukcija jer su i one istorijski entiteti koji trpe prostorno-vremenske restrikcije.

Toliko o našem protivniku.

Napomene

¹ Sadržaj ovoga rada saopšten je pred članovima Sekcije za analitičku filosofiju Filozofskog društva Srbije, na Simpozijumu „Filozofija i sociologija“, decembra 1989. godine, u G. Milanovcu.

Literatura

- Achinstein, P. /1983/: *The Nature of Eclplanation*, Oxford;
- Burge, T. /1986/: *Individualism and Psychology*, *The Phil. Rev.* vol. XCV, No. 1;
- Davidson, D. /1974/: *Psychology as Philosophy*, preštamano u: *Essays on Actions and Events*, Oxford 1982;
- Dennett, D.C. /1978/: *Brainstorms*, Bradford Books;
- Dray, W.H. /1957/: *Laws and Eclplanation in History*, Oxford;
- Fodor, J.A. /1987/: *Psychosemantics*, The MIT Press;
- Gardiner, P. /1952/: *The Nature of Historical Eclplanation*, Oxford;
- Garfinkel, A. /1981/: *Forms of Eclplanation*, Yale UP, New Haven;
- Hempel, C.G. /1963/: *Reasons and Covering Laws in Historical Eclplanation*, preštampano u: Hook S. (ed.) - *Philosophy and History*, New York, 1963;
- Hull, D. /1975/: *Central Subjects in Historical Narratives*, *Hist. and Theory*, 14: 253-74.
- Hull, D. /1984/: *Historical Entities and Historical Narratives*, u Hookway, C. (ed.) *Minds, Machines and Evolution*, Cambridge, pp. 17-42;
- Kincaid, H. /1988/: *Supervenience and Eclplanation*, *Synthese*, Vol. 77, No. 2;
- Mayr, E. /1959/: *Typological vs. Population Thinking*, preštamano u: Mayr, E., *Evolution and the Diversity of Life*, Cambridge, Harvard Up, pp. 26-9;
- Millikan, R.G. /1986/: *Thoughts Without Laws*; *Cognitive Science With Contetnt*, *The Phil. Review*, Vol. XCV, No. 1;
- Popper, K.R. /1935/: *Logika naučnog otkrića*, Nolit, Bgd, 1973. (Prevod Staniše Novakovića);
- Quine, W.V.O. /1960/: *Word and Object*, The MIT Press;
- Stich, S.P. /1978/: *Autonomous Psychology and the Belief-Desire Thesis*, *Monist*, vol 61, pp. 573-91.
- van Fraassen, B.C. /1980/: *The Scientific Image*, Clarendon P., Oxford;
- Weinberg, S. /1977/: *The First Three Minutes*, New York;
- Wiggins, D. /1973/: *Towards a Reasonable Libertarianism*, preštamano u Honderich, T. (ed.) *Essays on Freedom of Action*, Routledge & Kegan Paul, London.

Vladimir MARKO**DOES PSYCHOLOGICAL ENTITIES ARE HISTORICAL ENTITIES?**

Summary

One of the main and currently dominating attempt in theories of philosophical psychology is the way of describing psychological facts as cognitive state of affairs or mental events which could be individuated by the same means as it were natural species. This idea resulted from incapability of the "folk" psychology to give complete and satisfactory scientific explanation by the intentionality approach. The author claims that many certain advantages of the cognitive theories could be disputable if we try to consistently analyze the ways of describing and individuation of entities in such "deeper" theories. And, especially if we can recognize them as spatiotemporally restricted (i.e. historical) entities. This alternative case could be, as it seems, theoretically more appropriate to their subjects: particular thoughts, beliefs, desires, representations and other mental events would be individuated as genealogically reconstructed subjects which forms potentially stronger explanatory power than in the case of explanations given by covering laws and in accordance with the presupposition of nomological necessity.